

Magyar **Mj** Jog

Főszerkesztő:

Dr. Németh János

Szerkesztők:

Dr. Kovács László

Dr. Burián László

A MAGYAR JOGÁSZ EGYLET FOLYÓIRATA

CIKKEK, TANULMÁNYOK

Dr. Vékás Lajos

PROFESSOR EMERITUS, AKADÉMIKUS, ELTE ÁJK
(BUDAPEST)

Bírálat és jobbitó észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)

*„Nagy, súlyos álmok kiterítve lenn,
Fenn zűrös, olcsó, kis komédiák.”
(Ady: A perc-emberkéek után)*

I.

Déjà vu, kiált fel a jámbor olvasó – és joggal. A fentihez hasonló cím alatt jelent már meg egy írás e folyóirat hasábjain jelen sorok szerzőjétől, az új Ptk. viszonytagságos történetének egy korábbi válságos pillanatában.¹ Ismétli magát a történelem? Sajnos igen, ha nem is egyazon módon. Nem úgy, mint 2007–2008-ban², ezúttal a Kormány elfogadta a szakmai bizottságok javaslatát, és változtatás nélkül nyújtotta be az Országgyűlésnek a Bizottsági Javaslatot.³ Már a parlament általános vitájában kirajzolódott azonban, hogy a kisebbik kormánypart, a Kereszténydemokrata Néppárt halani sem akar az élettársak családjogi státusának elismeréséről. Ez előrevetítette, hogy e társadalmilag kiemelkedő jelentőségű kérdéskörben aligha fogadják el változtatás nélkül a benyújtott tervezetet. Sajnos, ez a félelem beigazolódt, mert elvi alapon álló döntés he-

lyett pártpolitikai kompromisszum született. Az ilyen törvényhozói aktusok ritkán állják ki a szakmaiság próbáját, amint az Alkotmánybíróság legújabb határozata is mutatja.⁴ Ráadásul: az egyetlen komoly vitakérdés miatt az Országgyűlésnek nem sikerült tartania a Kormány eredeti tervét a törvény elfogadásának határidejéről, és így a 2014. január 1-jei hatálybalépés is el fog tolni, ha a Kormány tartani kívánja az elengedhetetlenül szükséges minimum egyéves határidőt.

A módosító indítványok nyomán azután váratlanul – mondhatni: derült égből villámcsapásként – két másik magánjogi intézmény: a személyiségvédelem és a kötelelő rész szabályozása is érzékeny változtatásokat szenvedett el. Az egész kódex szabályrendszeréhez képest a módosításokat mennyiségileg elhanyagolhatónak is tekinthetnénk, és ez a tény valóban örömteli a leendő Ptk. szempontjából. Az említett három témakörben elfogadott módosító javaslatok nyomán bekövetkezett változtatások minőségi súlya, mindenekelőtt az általuk kiváltott komoly alkotmányos problémák azonban nem engedik meg, hogy szó nélkül menjünk el mellettük. Ezért született ez az írás.

II.

I. A Bizottsági Javaslat a Családjogi Könyv élén – az Alaptörvény L) cikkéhez kapcsolódóan – kimondta a házasság és a család védelmének elvét. Ezzel kifejezésre juttatta, hogy a család jog szabályai a családot, mint közösséget és mint a társadalom alapvető sejtjét védik. A Bizottság felfogása szerint ez a jogi védelem kiterjed mind a törvény által konstituált kapcsolatokra: a házasságra, az örökbe fogadásra, a gyámságra, mind pedig a szabályozott egyéb együttélési formákra: az élettársakra, a mostoha szülő-mostohagyermek közötti és a nevelő szülő-nevelt gyermek közötti kapcsolatra. Ez utóbbi

körben a Bizottsági Javaslat az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát is követte.

2. A Bizottsági Javaslat, amely egyértelműen családi jogi kapcsolatként kívánta szabályozni az élettársi kapcsolatot, átgondolt kompromisszum eredménye. Abból indult ki, hogy a közfelfogás változásait ebben a fontos társadalmi kérdésben a magánjognak is követnie kell, és az élettársakat egymással szemben jogi védelemben kell részesíteni. Ma több százezer ember él házasságkötés nélküli párkapcsolati formában (élettársi kapcsolatban), s a megszületett gyermekek több mint 40%-a származik ilyen kapcsolatból. A közjogi szabályok: a szociális ellátásra, a társadalombiztosításra stb. vonatkozó rendelkezések fokozatosan követték e társadalmi fejleményeket és jogkövetkezményeket fűzték az élettársi együttéléshez. A magánjogi szabályozás viszont nem vett tudomást e társadalmi változásokról. Az 1959-es Ptk. 1978 óta is kizárólag a vagyoni jogi kérdések tekintetében ismeri el az élettársi kapcsolatot: a polgári jogi társaság sajátos alakzataként a kötelmi jogban rendelkezik e jogviszonyokról. A Csjt. pedig mindmáig nem fűzött családi jogi következményeket az élettársi együttéléshez, és a Ptk. sem kapcsolta hozzá törvényes öröklési konzekvenciákat. Ez a meghaladott felfogást tükröző, felemás jogi megoldás azzal a következménnyel jár, hogy a közjogi szabályokban biztosított állami gondoskodás kiterjed az élettársakra, de a magánjogi szabályozott horizontális viszonyokban, ahol az egymás (és a közös gyermek) iránti felelősség követelménye kell hogy megjelenjen a jogi szabályozásban, az élettársakat nem illetik meg családi jogok és nem terhelik családi jogi kötelezettségek. Ez a szemellenzős hozzáállás kiszolgáltatottá teszi a gyengébb felet (tipikusan: a nőt) olyan – nem ritka – esetekben, amikor a házasságkötés nem valódi közös megegyezés miatt marad el, hanem kizárólag az egyik fél (tipikusan: a férfi) döntésének következménye. Nagyon sok esetben álságos tehát a felek szabad választásáról beszélni. De még azokban az esetekben is, amikor a házasságkötés elmaradása eredetileg a felek valódi közös elhatározásán alapult, megengedhetetlen, hogy évtizedes együttélés után az egyik fél a másikat védtelenül „az utcára tehesse”. S az az érvelés sem őszinte, amely szerint családi jogi elismeréssel olyan jogokat erőltetnének az élettársakra, amelyeket ők nem akarnak. Ha tényleg egyikük sem akarja, nem fognak élni a törvény adta jogokkal. Hadd hivatkozzunk arra, hogy a Bizottsági Javaslat vitája során az abban foglaltakat egyetlen érdek-képviselői szerv sem kifogásolta.

Az Alkotmánybíróság több határozatában és több szempontból foglalkozott a család intézményével. A gyermek jogait középpontba állítva a 1097/B/1993. AB határozat azt állapította meg, hogy „a család alkotmányos védelme nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik [...]”. Ez pedig azt jelenti, hogy a hagyományos értelemben vett, de nem házassági köteléken alapuló családok és az abban élő kiskorú gyermekek lakás-

használati jogosultságát éppúgy megfelelően figyelembe kell venni, mint a házastársakkal élő kiskorú gyermek »lakásjogát«.⁵ Azt a tételt, hogy a család alkotmányos védelme nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik, az Alkotmánybíróság már egy másik korábbi határozatában is megállapította.⁶ A 154/2008. (XII. 17.) AB határozatban pedig az Alkotmánybíróság – egyebek mellett – azt szögezte le, hogy „az Alkotmányból nem a házassági kötelék, mint együttélési forma »egyedüli« (kizárólagos), hanem a »különös« (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolat törvényi szintű oltalmát. A jogalkotónak tehát [...] lehetősége van a házasságon kívüli együttélési formákat is elismereni és törvényi szintű védelemben részesíteni.”⁷

Az Alkotmánybíróság intencióit kívánta kifejezésre juttatni a Bizottsági Javaslat azzal, hogy előírta az élettársak számára is a kölcsönös együttműködési és támogatási kötelezettséget, amely magában foglalja a másik élettárs tartását, ápolását, gondozását is. A Bizottsági Javaslat ugyanakkor – szintén a hivatkozott AB-határozatban kifejtettekét követve – nem kívánta házastársakéval azonos támogatottságot biztosítani az élettársaknak. Ezért az élettársi kapcsolat megszűnése esetén csak további feltételek teljesülése mellett írt elő egymással szembeni tartási kötelezettséget. Abban az esetben, ha az élettársak kapcsolatából gyermek született (a „különös védelmi helyzetre” tekintettel) egyévi, egyébként tízévi élettársi együttélés alapozta volna meg a tartási jogosultságot a volt élettárral szemben, feltéve, hogy a tartás egyéb jogi feltételei fennállnak.⁸ Hasonló módon kívánta rendezni a Bizottsági Javaslat a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakás tekintetében az élettárs lakáshasználatát is.⁹ Emellett a Bizottsági Javaslat törvényes öröklés jogcímén holtig tartó használati jogot kívánt adni az örökhagyó élettársának az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon, ha az életközösség legalább tíz évig fennállt és az öröklés megnyílásakor is fennáll.¹⁰

3. A Bizottsági Javaslat családfelfogásával szemben – ideológiai meggyőződésre történő hivatkozás mellett – a sarkalatos, a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (Csvt.) normatív családfogalma hangzott el érvként. A Csvt. két fontos rendelkezése, köztük a családok normatív formában meghatározó 7. § azonban még a parlamenti vita előtt – az alapvető jogok biztosának utólagos normakontrollra irányuló kérelme alapján – az Alkotmánybíróság elé került. Az Alkotmánybíróság – miután a Csvt. Ptk.-val ellentétes öröklési jogi rendelkezésének (8. §) hatálybalépését már 2012 júniusában hozott határozatával felfüggesztette¹¹ – 2012. december 17-én hozott határozatával¹² a Csvt. 7. és 8. §-ának alaptörvényellenességét állapította meg, és ezért mindkét rendelkezést megsemmisítette. Nem vall éppen a hatalmi ágak között elvárható kölcsönös respektusra, hogy az Országgyűlés az Alkotmánybíróság e határozatának kihirdetése napján,

e határozat ismeretében – vita nélkül – fogadta el az élettársakat érintő módosító javaslatokat.

Az Országgyűlés által elfogadott módosítás nyomán az élettárs alapvetően kötelmi jogi kapcsolat marad, úgy, mint ötven évvel ezelőtt, amikor a mainál összehasonlíthatatlanul kevesebben éltek házasságkötés nélkül együtt. (Az élettársi kapcsolatok számának ez idő alatt végbement ugrásszerű megnövekedése ékesen bizonyítja azt is, hogy ilyen bonyolult szociológiai, társadalom-lélektani és egyéni lélektani viszonyokban mennyire kis hatás várható el a jogi szabályozástól! A módosító indítvány benyújtói mégis erre a hatásra is hivatkoztak.) Az élettársi kapcsolat marad tehát az egyes szerződéstípusokról szóló rendelkezések végén, önálló Címben, s e normák meghatározzák az élettársi kapcsolat létrejöttét, megszűnését és az élettársak vagyoni viszonyait. Ennek az alapvetően kötelmi jogi (szerződéses) jogviszonynak lennének ugyanakkor családjogi következményei is, de csak abban az esetben, ha az élettársak között az életközösség legalább egy évig fennállt, és az élettársak kapcsolatából gyermek született. Ilyen feltételek mellett az élettárs az élettársától tartást követelhet, ha magát önhibáján kívül nem képes eltartani. Az élettársi kapcsolat megszűnése esetén pedig a bíróság az élettársat – kérelmére – feljogosíthatja a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján közösen használt lakás további használatára. Az élettársat törvényes öröklés jogcímén megillető holtig tartó használati jogot az elfogadott módosító javaslat törölte.

4. Ne említsük most azt, hogy miként mutat egy kódexben ez a szerkezeti megoldás: kötelmi jogi szerződéshez fűződnek családjogi hatások? Foglalkozunk inkább azzal, hogy megfelel-e az Alaptörvény követelményeinek az elfogadott szabályozás, különösen az Alkotmánybíróság friss döntése¹³ tükrében.

Ebben a határozatában az Alkotmánybíróság leszögezi: „Az Alaptörvény L) cikke a házassággal egy mondatban, de külön fordulatban, önállóan »védi« a családot, mint »a nemzet fennmaradásának alapját«, és a két fogalmat nem kapcsolja össze.” Kimondja továbbá az Alkotmánybíróság, hogy figyelembe véve „az államnak az Alaptörvény L) cikkében szereplő család fogalmához kapcsolódó intézményvédelmi kötelezettségét, valamint az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatát [...] megállapítható, hogy a Csvt. 7. §-a a család lehető legszűkebb törvényi fogalmát adja.” Mindezekből pedig az Alkotmánybíróság azt a következtetést vonja le, hogy az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége kiterjed – többek között – az egymás gyermekeiről gondoskodó és őket felnevelő élettársakra, a közös gyermeket nem vállaló vagy olyan külön nemű élettársakra, akiknek egyéb körülmények miatt közös gyermeke nem lehet (így például az idősebb vagy meddő, egymással életközösségben élő személyekre) is. S a határozat ehhez még hozzáteszi: „A más jogági normákban kifejeződő jogvédelmi (intézményvédelmi) szintet a jogalkotó nem szállíthatja le (burkoltan sem) olyan módon, hogy megadja az alaptörvényben is szereplő család általános, ez esetben erősen leszűkített fogalmát.”¹⁴

Az Alkotmánybíróságnak ebben a határozatban is megerősített álláspontjából véleményünk szerint az következik, hogy az új Ptk.-ban az élettársaknak biztosított jogok (amelyek, ismételjük, a Bizottsági Javaslatban sem érték el a házastársak jogainak szintjét) valamennyi élettársi kapcsolatban törvényileg biztosítandók, tehát az olyan élettársi kapcsolatban is, amelyből nem született gyermek. Ennek megfelelően úgy gondoljuk, hogy az élettársak jogállásával kapcsolatban az Országgyűlés által elfogadott módosítás nem felel meg az Alkotmánybíróság határozatában foglalt elvárásoknak.

5. Külön kell foglalkozni a bejegyzett élettársak Ptk.-beli helyzetével a módosítások után. Az Országgyűlés által elfogadott szöveg abból indul ki, hogy a bejegyzett élettársakról külön törvény, a 2009. évi XXIX. törvény tartalmazza az alapvető rendelkezéseket, és ebben a törvényben kell elhelyezni a jelenleg az 1959-es Ptk.-ban szereplő normákat is.

Ezzel szemben a Bizottsági Javaslat azt a koncepciót fogadta el, hogy egy új magánjogi kódex megalkotása keretében helyénvaló ideintegrálni a bejegyzett élettársakra vonatkozó magánjogi (családjogi és az öröklési jogi) normákat. A külön törvényben történő szabályozás ugyan változatlanul fenntartható, de ez a megoldás indokolatlanul rekeszt ki a kódexből tematikailag odaillő szabályokat. Különösen nem helyeselhető, hogy alapvetően a kódexben szereplő rendelkezések egyes elemei csak azért kerüljenek külön törvénybe, mert a bejegyzett élettársi státusszal függenek össze. Ilyenként említhetjük például a házassági akadályra vonatkozó szabályt, amelynek nem vitásan a Ptk. Családjogi Könyvében van a helye, és ezért az egyik akadály, nevezetesen: bejegyzett élettársi kapcsolat fennállta, aligha maradhat a kódexen kívül. Hasonlóképpen a cselekvőképtelen gondnokával kapcsolatos jogosítványok, a társasági részesevés, az üzletrész vagy a bizalmi vagyonekeltés szabályaiban szereplő „bejegyzett élettárs” sem hagyható ki azon az alapon, hogy a bejegyzett élettársról külön törvény rendelkezik. Ugyancsak a tartalmi összefüggés logikája diktálja azt, hogy az új Ptk.-nak a hozzátartozóra és a közeli hozzátartozóra vonatkozó definíciójában szerepeljen a bejegyzett élettárs is. Ha nem akarjuk az új Ptk. említett fontos rendelkezéseit megcsonkítani (és egyben a bejegyzett élettársakra vonatkozó törvényből egy kis „különös Ptk.-t” csinálni?!), akkor a bejegyzett élettárs jogintézményének külön törvényben történő szabályozása mellett is meg kell tartani a Bizottsági Javaslatban adott formában ezeket a rendelkezéseket. A külön törvényben legfeljebb a bejegyzett élettársak saját jogai és kötelezettségei kerülhetnek, de ezen intézménynek a Ptk. más szabályaiba áthúzódó következményeit a kódexben kell hagyni.

III.

A személyiségi jogokkal kapcsolatban az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság terjesztett be – enyhén szólva: nagyvonalúan, mindössze öt szikár

sorban indokolt – módosító javaslatot. Az Országgyűlés által kérdés és vita nélkül elfogadott nagy horderejű változtatások három lényeges kérdést érintenek.

I. A közéleti szereplők személyiségi jogának védelménél a Bizottsági Javaslat a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok: a véleménynyilvánítási (szólás-) és sajtószabadság érvényesülése érdekében – a bírói gyakorlatban kikristályosodott elvek alapján – fogalmazta meg az alacsonyabb védettségi szint határait.

a) A betérjesztett eredeti javaslat tudatában volt annak, hogy miként minden ember, úgy a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelménél is – végső soron – minden esetben az emberi méltóság védelmével kell ütköztetni a véleménynyilvánítás, illetve a sajtó szabadságát, hiszen valamennyi nevesített és nem nevesített személyiségi jog forrása az emberi méltóság. Ez utóbbi sérthetlenségét az Alaptörvény II. cikke hangsúlyosan mondja ki, és ezért a Bizottsági Javaslat is normatív formában fogalmazta meg: a személyiségi jogok az emberi méltóságból fakadnak.¹⁵ Több mint zavaró mindezek miatt, hogy a módosítás nyomán elfogadott norma szerint közéleti szereplő jogai csak „az emberi méltóság sérelme nélkül” korlátozhatóak. Bármely személyiségi jogsérelem szükségszerűen sérti ugyanis az emberi méltóságot.

b) A Bizottsági Javaslat eredeti normaszövege: „Közéleti szereplő személyiségi jogának védelme a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogokat szükségtelenül nem korlátozhatja”¹⁶, tudatosan a horizontális jogviszonyokhoz illő polgári jogi és nem alkotmányjogi fogalomkészlettel operál, ugyanúgy, mint például a szomszédjogi generálklauzulában. Úgy véli ugyanis, hogy ily módon is eleget tesz az Alkotmánybíróság által támasztott követelményeknek. A szükségesség/arányossági teszt „beépítése” a módosított Ptk.-szövegbe teljesen elhibázott! Ez a teszt azt mondja meg, hogy a jogalkotó miként korlátozhatja az alapjogokat, de – az Alkotmánybíróság által kialakított tartalommal – alkalmazhatatlan magánjogi jogvitákban.¹⁷

c) Komoly alkotmányossági aggályokat vet fel az Országgyűlés által elfogadott normaszövegnek az a bővítménye, amely a közéleti szereplő személyiségi jogainak korlátozhatóságát további feltételtől: „méltányolható közérdek” fennállásától kívánja függővé tenni. Ez a többletfeltétel – véleményünk szerint – további, felesleges és alkotmányos szempontból erősen aggályos megszorítást jelent a közügyek szabad vitatása szempontjából.

Az Alkotmánybíróság több határozatában állást foglalt abban a tekintetben, hogy az állam mikor nyúlhat valamely alapjog korlátozásának eszközéhez. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat megállapította, hogy egy ilyen korlátozás csak akkor tekinthető alkotmányosnak, „ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el”. Az AB-határozat magyarázatként hozzátette még a következőket: „Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem ele-

gendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.”¹⁸ Ami közelebből a szabad véleménynyilvánításhoz való jog és a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelmi igényéből adódó kollíziót illeti, az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban a következőket fejtette ki: „... a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által védett, alkotmányosan nem szankcionálható véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb, mint más személyeknél”. Ugyanebben a határozatban állapította meg az Alkotmánybíróság a következőket: „... fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak. A demokratikus jogállam állami és önkormányzati intézményeinek szabad bírálata, a működésük, tevékenységük kritikája – még ha az becsületsértő értékítéletek formájában történik is – a társadalom tagjainak, az állampolgároknak olyan alapvető alanyi joga, amely a demokrácia lényegi eleme.” Az Alkotmánybíróságnak ezek a megállapításai büntetőjogi rendelkezésekkel összefüggésben fogalmazódtak meg ugyan, de aligha kétséges, hogy az idézett szempontok a magánjogi személyiségi jogvédelem körében is érvényesülnek. Ezek az alkotmányos tételek megjelennek már a polgári bíróságok ítélezési gyakorlatában is.

Mindezek tükrében nemcsak feleslegesnek tűnik az elfogadott módosításban szereplő többletfeltétel: a „méltányolható közérdekre” történő utalás, hanem az is megállapítható, hogy az így bővített szabály aligha állja ki az Alkotmánybíróság előtti megmérettetés próbáját. Míg a Bizottsági Javaslat igazodott az Alkotmánybíróság itt röviden összefoglalt elveihez, az Országgyűlés által elfogadott norma egyensúlya a közéleti szereplők személyiségének védelme felé billen el, és ezzel aránytalanul sérül a szabad véleménynyilvánításhoz való jog.

2. A sérelemdíjat a Bizottsági Javaslat a személyiségi (jogi személyeknél: személyhez fűződő) jogok védelmének hatékony szankciójaként kívánta bevezetni, felváltva a – jogalkalmazási nehézséggel terhelt és elméleti vitákkal kísért – nem vagyoni kártérítést. Az intézmény funkciója elsősorban a jogsértés vagyoni elégtétellel történő közvetett kompenzációja és csak másodsorban a magánjogi büntetés. A Javaslat mindenképpen elkerülendőnek tartotta ezért, hogy a bírói gyakorlat a büntető elemnek adjon hangsúlyt, és egyfajta

büntető kártérítés (punitive damages) irányába menjen el.¹⁹ Ehhez képest az intézmény teljes félreértését jelenti és téves irányvételre ösztönöz az az elfogadott (magát lakonikusan „koherencia-szemponatokkal” indokoló) módosítás, amely szerint a sérelemdíj mértékét – egyebek mellett – a jogsértés „ismétlődő jellegére”, egy kimondottan büntetőjogi minősítő körülményre tekintettel kell megállapítani.²⁰

A sérelemdíj iránti igényvel kapcsolatban fokozottan érvényesül a sértett személyéhez kötöttség elve: ez az igény nem árújellegű, nem is a házasársi vagyonszösség vagy a sértett hagyatékának része. Ezért tartotta szükségesnek külön is kimondani a Bizottsági Javaslat, hogy „a sérelemdíj iránti igény nem ruházható át és nem örökölhető”, noha ez a személyiségi jogok személyes érvényesíthetőségének elvéből már önmagában is következik. A magát ugyancsak „koherencia-szemponatokkal” indokoló elfogadott módosítás az „és nem örökölhető” fordulatot törölte az eredeti szövegből, a „nem ruházható át” fordulat megmaradt. Ez így semmiképpen sem elfogadható; törlés esetén mindkét fordulat el kell hagyni.

3. A személyiségi jogok védelmét érintő, elfogadott módosítások közül a legkomolyabb alkotmányossági aggályokat a – hányatott sorsú – gyűlöletbeszéd („kollektív defamáció”) magánjogi szankcionálására vonatkozó norma veti fel. Az Alkotmányügyi Bizottság által beterjesztett és az Országgyűlés által – vita nélkül – elfogadott módosító javaslat szerint: „Az egyén személyiségét meghatározó közösséget érintő jogsérelem esetén a közösség bármely tagja jogosult személyiségi jogot érvényesíteni, feltéve, hogy a jogsérelem alkalmas arra, hogy a közösség tagjaiban megalapozottan fenyegetettség érzését keltse.” Ismeretes, hogy a gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálására már két törvényt is elfogadott az Országgyűlés, de egyik sem állta ki az alkotmányosság próbáját.

A 2007. október 29-én született és kihirdetésre megküldött törvénnyel²¹ kapcsolatban a köztársasági elnök alkotmányossági aggályokat fogalmazott meg, és ezért előzetes normakontrollt kért az Alkotmánybíróságtól. Az Alkotmánybíróság 96/2008. (VII. 3.) AB határozatában megállapította, hogy az elfogadott törvény alkotmányellenes, és – a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával kapcsolatos korábbi gyakorlatának²² áttekintése alapján – részletes iránymutatást adott egy lehetséges alkotmányos szabályozás szempontjait illetően. Mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy „a megválasztott identitásnak bizonytalanok a határai. Sokféle identitás létezhet, az identitás a külvilág számára érzékelhető megnyilvánulásai változóak, ugyanúgy, ahogy a jog által megragadható változásai is bizonytalanok. [...] A külvilág és a jog nem minősítheti az egyén megvallott identitását, és nem kényszerítheti az attól való elhatárolódásra, illetve más identitás megvallására.” Ezen az alapvetően problematikus kiindulóponton túl az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy valamely „közösség tagjaként történő fellépés »másokkal« azaz

mindenkivel szembeni jogérvényesítést biztosít, »másokkal« véleményszabadságának korlátozása árán. A jogérvényesítés az identitás megvallásán, a közösséghez tartozás kinyilvánításán, azaz az egyén önrendelkezési jogán nyugszik, amellyel szemben egy kritériumot támaszthat a jog, és az a jóhiszeműség. Egyéb igazolási kötelezettség, külső kontroll, a megvallott identitással az egyén és az adott közösség közötti kapcsolattal és annak intenzitásával szembeni kétség vagy ellenőrzés értelmezhetetlen.” Az Alkotmánybíróság végkövetkeztetése mindezek alapján a következő: „a szabályozás ezen módja a szabad véleménynyilvánítás korlátozásának lehetőségét nem a minimumra szorítja, hanem éppen ellenkezőleg, gyakorlatilag parttalaná teszi”.

Az ezt követően, 2008. november 10-én elfogadott újabb törvényt²³ a köztársasági elnök ugyancsak előzetes normakontrollra küldte meg az Alkotmánybíróságnak. Indítványában – többek között – kifejtette, hogy ez a törvény sem tesz eleget az Alkotmánybíróság határozatában megállapított feltételeknek. A törvény nem ad lehetőséget annak valódi mérlegelésére, hogy a jogaiban magát sértve érző személy valóban tagja-e a sértett közösségnek, illetve hogy kellően szoros-e a viszonya az érintett közösséggel, és nem tisztázza az ehhez szükséges bizonyítási kötelezettségeket sem. Emiatt a törvény sérti a szólásszabadságot. Alkotmányellenes a törvény azért is, mert a bíróság nem tudja a valóban sértett személyek esetében külön-külön mérlegelni a jogsérelem megtörténtét, mivel az ügyet a csoport valamennyi tagja tekintetében, általánosságban kell megítélnie; ez pedig sérti az egyéni önrendelkezési jogot. Rámutatott a köztársasági elnök arra is, hogy a törvény szabályozási hibái a jogbiztonságot sértő jogalkalmazási nehézségeket okoznának.

Az Alkotmánybíróság e törvényjavaslattal kapcsolatban még nem hozott döntést, de a köztársasági elnök indítványában szereplő alkotmányossági kifogások egytől egyig megállnak az Országgyűlés által az új Ptk.-hoz elfogadott normával kapcsolatban is. Külön is rá kell mutatni arra, hogy az Országgyűlés által az új Ptk.-ba illesztésre elfogadott normaszöveg – az alkotmányellenesnek nyilvánított 2007-es Ptk.-módosításhoz hasonlóan – bármely, magát a közösséghez tartozónak valló személy vagy szervezet számára igényérvényesítési lehetőséget teremt, tekintet nélkül arra, hogy ugyanazon jogsértésre hivatkozva a közösség más tagja is fellépett-e vagy fel fog-e lépni. Ez pedig a jogsértővel szemben a szankciók párhuzamos vagy ismételt alkalmazását vonhatja maga után. Ez a lehetőség – aránytalan volta miatt – önmagában is alkotmányellenessé teszi a Ptk.-ba illesztésre elfogadott normát, mert ellentétben áll az Alkotmánybíróság ismételt, többek között az itt idézett 96/2008. (VII. 3.) AB határozatában is megfogalmazott azzal az elvárással, hogy az alapjogi teszt a jogalkotótól az adott cél elérése érdekében szükséges legenyhébb eszköz alkalmazását várja el.

Végül említenünk kell itt is egy koherenciaproblémát. A „kollektív defamáció” szankcionálására elfogadott

norma mellett, bármennyire kétséges is annak sorsa, nincs helye a Bizottsági Javaslatban megfogalmazott, közérdekbe ütköző személyiségi jogsértés esetén az ügyézt keresetindításra jogosító szabálynak, mert ez a rendelkezés – alkotmányos aggályok nélkül – ugyanezt a funkciót kívánta betölteni.

IV.

Talán még a személyiségi jogokkal kapcsolatban benyújtott módosító javaslatoknál is váratlanabb és értetlenebb a kötelelő részhez kapcsolódó két módosító indítvány. Ezeket a képviselők többsége annak ellenére elfogadta, hogy a módosításokat az Alkotmányügyi Bizottság nem támogatta, és a Kormány képviselője sem értett egyet velük. (Az vesse a szerzőre az első követ, akinek az ilyen szavazásról nem Tisza Kálmán mame-lukjai jutnak eszébe!) Az indítványt tevő képviselő (nevét őrizze a parlamenti jegyzőkönyv!) egyrészt a kitagadási okok változtatására, másrészt a kötelelő rész mértékére terjesztett be módosítást.

I. A kitagadási okokat az Országgyűlés által elfogadott módosítás több ponton szigorította. Az indítvány fennköltnek vélt indokolása a következő: „A család intézménye hazánkban – hasonlóan az Európai Unió más tagállamaihoz – az általa megtestesített morális értékek miatt elsődlegességet élvez, ezért kiemelt figyelmet kell fordítani annak erkölcsi és jogi megbecsülésére. A kitagadási okok bővítése és szigorítása szerzteágazó jogrendszerünkben egyik fontos eszköze a család méltóságának megővésére.” (Sic!)

Az elfogadott módosítás szerint az örökgyó sérelmére elkövetett bármilyen súlyú bűncselekmény elkövetése esetén kitagadható a kötelelő részre jogosult, és az örökgyó egyenes ági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény (nem büntett, mint az eredeti javaslatban) elkövetése szintén kitagadásra ad okot. Ezeket a változtatásokon kívül a módosító javaslat nyomán elfogadott norma két további, az eredeti javaslatban nem szereplő kitagadási okot fogalmaz meg. Az első kiegészítés szerint kitagadható az is, aki „szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztés büntetését tölti”. Ez nyilvánvalóan életszerűtlenül szigorú, hiszen gondatlanul elkövetett (például közlekedési) bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélt személy nem feltétlenül esik erkölcsileg olyan súlyú megítélés alá, amely kitagadását megalapozná. Emellett: miért az tagadható ki, aki éppen „tölti” a szabadságvesztés büntetését, s aki még nem tölti, bár elítélték, vagy aki már letöltötte, az nem? A második kiegészítő kitagadási ok alapján kitagadható az is, aki „az örökgyót szükség-helyzetben segítség nélkül hagyta”. Ez a tényállás (ha a megfogalmazás célját és értelmét helyesen fogjuk fel, ami nem egyszerű!) az eredeti javaslat szabályai által már lefedett élethelyzetet látszik – tökéletlenül – viszszaadni. Tökéletlenül, mert teljesen téves terminológiát használ, hiszen a „szükség-helyzet” normatív definíció-

ban meghatározott fogalma („másnak életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély”) nehezen vonatkoztatható kitagadási helyzetre.

S végül, de nem utolsósorban, az egész szigorítás célját tekintve meg kell állapítani, hogy a kötelelő részből való kitagadás – véleményünk szerint – nem a büntető igazságszolgáltatás meghosszabbított karja a családon belüli vagyonrendezésnél!

2. A Bizottsági Javaslat – alapos megfontolások után – a kötelelő rész mértékére az eddigi szabályok fenntartását indítványozta. Ezt csökkentette az elfogadott módosítás a törvényes örökgyó egyharmadára. Vajon miért? A módosítási javaslat lakonikus indokolása szerint: „A kötelelő rész mértékének csökkentésével bővíthető azon vagyonelemek köre, mellyel az örökgyó még életében – halála esetére – szabadon rendelkezhet.” (A kisördög kérdése: miként rendelkezhet az örökgyó – akár halála esetére –, ha már nem él?) De ez még nem magyarázat arra, hogy miért kívánjuk bővíteni az eddigiekhez, a százötven éve elfogadotthoz (!) képest az örökgyó végrendelezési szabadságát. Ha a kitagadási okok szigorítását „a család méltóságának megővé-sa” indokolja, mivel magyarázható a családon belüli szolidaritást és igazságosságot – adott esetben a végrendelezési szabadság korlátaként is – támogató kötelelő rész csökkentése. Elvi indokolatlansága mellett ez a változtatás a hatályos és a leendő jog időbeli hatályának kollíziója miatt is felesleges problémákat fog felvetni.

A Bizottsági Javaslat abból indult ki, hogy a kötelelő rész a megváltozott társadalmi feltételek között is alkalmas a családi szolidaritás erősítésére, képes betölteni ezt a szerepet a családi gondoskodás eszméjének kifejezésre juttatásával, még olyan esetben is, amikor a kötelelő résznek kifejezett tartási szerepet nem kell betöltenie. Leszármazók esetében a kötelelő rész a hagyaték-ból történő részesedés minimumának garantálásával gyakran az önálló élet folytatásához szükséges vagyoni feltételek biztosítását is jelenti. Emellett a hagyaték igen sokszor az egész család munkájának eredménye, (részeni) egyben tartása ezért az igazságosság követelményével is alátámasztható. Mindezek a szempontok a kötelelő rész intézményének elvi megtartását indokolják, annak ellenére, hogy mind a vagyoni viszonyok átalakulása, mind a demográfiai változások lényegesen eltérő társadalmi feltételeket teremtettek az elmúlt fél évszázadban.²⁴ A kötelelő rész változatlan biztosításának különös jelentősége van olyan esetekben, amikor az örökgyó korábbi házasságából származó gyermekek öröklési minimumát az örökgyó esetleges ellentétes akaratával szemben is indokolt a törvénynek biztosítania.²⁵

A kötelelő rész mértékét illetően a Bizottsági Javaslat a hatályos, másfélszáz éve élő jog változatlan fenntartását indítványozta, és továbbra is a törvényes örökgyó felében határozta meg a kötelelő részre jogosultak kötelelő hagyatéki hányadát.²⁶ A hatályos jog fenntartását

már önmagában megszokottsága is magyarázná. A Bizottsági Javaslat az öröklési jogi szabályok megfogalmazásánál különös súlyt helyezett arra, hogy azokon csak indokolt esetekben szabad változtatni. A köteleSRész mértékével kapcsolatban sem a közjegyzői gyakorlat, sem a bírói gyakorlat nem vetett fel módosítási igényt. Nem indokoltak változtatást az európai államok szabályozásából nyerhető tanulságok sem. Az európai jogrendszerekben a köteleSRész leszármazók esetében legalább a törvényes örökrész fele, sőt több uniós tagállamban ennél is nagyobb. Az elfogadott módosító indítvány, amely a törvényes örökrész harmadára szálítottta le a köteleSRész mértékét, aligha ismerte és vette figyelembe ezeket a megfontolásokat. Stupet in scius pastor – mondaná Vergilius.²⁷

V.

Ismétli magát a történelem? Sajnos igen, ha nem is egyazon módon. 2007–2008-ban az Országgyűlésnek beterjesztett törvényjavaslat készítette bírálatra a szerzöt, 2012-ben az Országgyűlés által elfogadott módosítások miatt született ez az írás – mindkét esetben a nemes ügy, az új Polgári Törvénykönyv színvonala érdekében. Kérdés: a törvény elfogadásának jelen stádiumában mit akar és mit tud helyrehozni az Országgyűlés, és mi marad az Alkotmánybíróság feladata. Nem túl rózsás kilátás volna az új Polgári Törvénykönyv számára, ha még hatálybalépése előtt az Alkotmánybíróságnak – döntő kérdésekben – alkotmányellenességet kellene megállapítania, és több rendelkezést meg kellene semmisítenie. Dixi et salvavi animam meam!

JEGYZETEK

- 1 *Vékás Lajos: Bírálatt és jobbitó észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához.* Magyar Jog LV (2008) 577–590. o.
- 2 Az akkori minisztérium eljárásáról és annak következményeiről I.: *Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest 2008, 1281 o. (54. o.)
- 3 *Vékás Lajos (szerk.): Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatát magyarázatokkal.* Budapest 2012, 616. o.
- 4 AB II/3012/2012.
- 5 ABH 1996, 456, 466.
- 6 14/1995. (III. 13.) AB határozat, (ABH 1995, 82, 83.)
- 7 ABH 2008, 1203, 1214.
- 8 Bizottsági Javaslat 4:89. §
- 9 Bizottsági Javaslat 4:100. §
- 10 Bizottsági Javaslat 7:63. §
- 11 31/2012. (VI. 29.) AB határozat (ABK 2012. július, 224.)
- 12 AB II/3012/2012.
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 Bizottsági Javaslat 2:42. § (2) bek.
- 16 Bizottsági Javaslat 2:44. §
- 17 Beszédés példa erre a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 9. § (2) bekezdése.
- 18 ABH 1992, 167.
- 19 L.: *Vö. Vékás Lajos: Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest 2008, 141–174. o.
- 20 Rá kell mutatnunk egy koherencia-problémára is. E módosítás elfogadásánál figyelmen kívül maradt, hogy egy másik ugyancsak elfogadott módosítás, helyesen (!) – a perjogi terminus technicusaként foglalt „megállapít” ige használatának elkerülése érdekében – a 2:52. § (3) bekezdésének két mondatát összevonja, a következőképpen: „...tekintettel, egy összegben határozza meg”.
- 21 T/3719. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyv módosításáról
- 22 L. különösen: 30/1992. (V. 26.) AB hat., 57/2001. (XII. 5.) AB hat.
- 23 T/6219. számú törvényjavaslat az emberi méltóságot súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról
- 24 L.: *Csehi Zoltán: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetének köteleSRészi szabályaihoz.* Közjegyzők Közlönye 12 (2007) 7–8. sz., 16–22. o.
- 25 *Vö. Vékás Lajos: Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest 2008, 323. sk. o.
- 26 Bizottsági Javaslat 7: 84. §
- 27 Aeneis, Liber secundus, 307–308.